

HATÁRON INNEN ÉS TÚL*

– Gondolatok Kocsis Éva és Szabó Katalin *Technológiai korszakhatáron* című könyve alapján –

„Míg a korábbi időkben a föld, majd később a tőke voltak a termelés meghatározó tényezői..., addig ma a döntő tényező az ember maga, pontosabban az ő tudása“ – írja egy 1991-es pástortlevelében II. János Pál pápa. Valami megint történik a világgazdaságban, ami annyira fontos, hogy még egy ilyen dokumentumban is megemlíttetik. Valami elmúlik, és valami más jön helyette, a sorok újrendeződnek, új lehetőségek nyílnak meg, és új fenyegetések jelennek meg a horizonton. Ha így áll a helyzet, akkor nem lehet mást tenni: fel kell venni a kesztyűt, foglalkozni kell vele, meg kell próbálni megmagyarázni, modellezni, prognosztizálni, az előnyeit maximalizálni, a hátrányait kiküszöbölni vagy legalább tompítani.

Kocsis Éva és Szabó Katalin könyve arról szól, hogy a „fordista“ (egyforma árucikkék tömegtermelésére épülő) technológiáknak és a hozzájuk kapcsolódó vállalati és társadalmi struktúráknak bealkonyult, a helyüket valami más veszi át, amit „toyotizmusnak“, *rugalmas specializációnak* neveznek. A kötet elején felsorolt publikációkból és köszönetnyilvánításokból láthatjuk, hogy egy hosszabb kutatássorozat összefoglalójáról van szó. Mint ilyen elsősorban döntéshozó emberek – vállalati és államigazgatási vezetők – érdeklődését keltheti fel, de haszonnal forgathatják azok is, akik egyszerűen csak tudni szeretnék, mi is történik körülöttük világban.

Hát akkor lássuk, hogy mi is történik. A tanulmány szerzői szerint a piaci változások lényegét legjobban a verseny intenzitásának megnövekedése jellemzi. A piac *hiperkompetitív*

vált: mindenki mindenkivel versenyez, a vevők kegyeit keresi, és minden eszközt megragad annak érdekében, hogy számukra valami újat, valami értékeset, valami testre szabottabbat produkáljon, ráadásul legalább néhány fillérrel olcsóbban a többiekénél. A verseny valóban fontos jelenség: a kezdet és a vég, fontos változások eredője és további változások előidézője.

De vajon hol a kezdet, és hol a vég? Azért globalizálódott a gazdasági élet, mert ennyire kiéleződött a verseny, vagy éppen megfordítva, a késhegyig menő verseny kényszerítette a vállalatokat a nemzetközi porondra való kilépésre? Nyugodtan mondhatjuk, hogy klasszikus tyúktojás problémáról van szó, ahol a kosárban még további tojások is találhatók: olyan jelenségcsoporttal állunk szemben, amelynek tagjai egymást generálják, egymást erősítik, egymást determinálják, és együttesen szövevényes mintát alkotnak, amelyhez különböző emberek különböző irányokból próbálnak közelíteni. A jelen könyv szerzői a termelési *technológia* oldaláról teszik ezt és a rugalmas specializáció korszakáról beszélnek, míg mások „digitális gazdaságról“ vagy éppenséggel „tudásbázisú vállalatról“ szólnak. Ugyanarról van szó, bár különböző perspektívákból. Ha egy papírra felírjuk a következő szavakat: verseny, technológia, tudás, emberi tőke, verseny, globalizálódás, hálózat (és a sort folytathatnánk tovább is), és megpróbáljuk vonalakkal érzékeltetni a közöttük lévő összefüggéseket, egész biztosan egy szövevényes pókhálózt kapunk.

Induljunk hát el az egyik szálon. Valamikor a tizenkilencedik században a gazdaság aktivitását leginkább a felhasznált nyersanyag mennyiségével lehetett mérni. Századunk közepe felé a figyelem az energiafogyasztásra irányult: ennek felszökkenése jelezte leginkább a gazdaság élén-

* Kocsis Éva–Szabó Katalin: *Technológiai korszakhatáron. Rugalmas technológiák – regionális hálózatok*. Bp. OMF. 1996. 97 p.

külését. A világgazdaság ma is élénk – az USA-ban például valóságos századvégi gazdasági csodáról beszélnek: a növekedés tartós, a munkanélküliségi ráta alacsony, az infláció nemkevésebé. Ha alaposabban megnézzük a statisztikai adatokat, láthatjuk, hogy ez az élénkség elsősorban a high-tech iparágaknak (mindenekelőtt az informatikának és a vele konvergáló telekommunikációnak) köszönhető: ők a mai világ húzóágazatai. Most vegyük elő az előbb említett két mércét (a nyersanyag- illetve az energiafelhasználást), és alkalmazzuk őket egy csúcstechnikai vállalatra, mondjuk a Microsoftra vagy az Intelre. A dolog nem működik: ezt a világot nem a mázsák, a kilowattok vagy a tonnakilométerek mozgatják. Az említett vállalatok a tőkésüket elsősorban nem telkekben, gépekben, nyersanyagkészletekben tartják, hanem szürkeállományban, *intellektuális tőke* formájában. Az egységnyi termelési output biztosításához szükséges nyersanyag és energia évtizedek óta folyamatosan csökken, helyüket a tudás, a szakismeret veszi át, amit látványosan igazolnak a statisztikák, hiszen a fejlett országok vállalatainak bérlistáin egyre növekszik a magasabbban képzett emberek aránya.

A mai piacon elsősorban nem gépek versenyeznek, hanem agyak: biológiaiak és elektronikusak. A *tudásbázisú technológiák* a régieknél sokkal rugalmasabbak, a tudásbázisú termékek tulajdonságai sokkal pontosabban illeszthetők a fogyasztók elvárásaihoz – akik persze hozzászoknak ehhez, és egyre igényesebbek lesznek. És már el is érkeztünk a könyv által emlegetett „toyotizmushoz“, a termékek tömeges testre szabásához, a rugalmas, kocsonyásan hajlékony fejlesztési és termelési rendszerekhez, hálózatokhoz.

A *szellemi tőke felértékelődése* új alapokra helyezi a versenyt. Nem azoknak vannak a legjobb esélyei, akik a legtöbb nyersanyagforrással, a legtöbb energiával, a legnagyobb gyárakkal, a legtöbb munkással rendelkeznek, hanem akik a legtöbb információt, a legtöbb tudást birtokolják. Ebben a vonatkozásban nincs értelme többé hagyományos „fizikai“ határvonalakról beszélni vállalat és vállalat, ország és ország, régió és régió között: a tudásbázisú gazdaság óhatatlanul nemzetközi, ha úgy tetszik határok nélküli.

A tudást, az „intellektuális tőkét“ ugyanis nem lehet olyan hagyományos módon birtokolni,

kerítések közé zárni, kutyával őriztetni, vaskos főkönyvekben nyilvántartani, mint a gépeket vagy a nyersanyagkészleteket. Ha a tudás elsődleges birtokosainak nem tetszik valami, akkor összezsomagolhatnak és elmehetnek, és a fejükben elviszik a tőkét, a jövedelemtermelő képességet. Ideje leporolni a régi közhelyet, amely szerint a tudás hatalom, a hatalom átrendeződése pedig megváltoztatja a *társadalmi és a politikai* viszonyokat. Ezt megérik a társadalmak, megérik a vállalatok és megérik az egyes emberek is – ki előbb, ki utóbb. Kocsis Éva és Szabó Katalin könyve ezekre a változásokra is utal: érdekes tényeket és véleményeket ismerhetünk meg belőle a szociális paktum megváltozásáról, a hagyományos hierarchiák bomlásáról, a hálózati jellegű kapcsolatok erősödéséről, az újfajta szövetségi rendszerekről.

És mi ebből a legfontosabb tanulság? Az, hogy a sokféle formában jelentkező „intellektuális tőkével“ ugyanúgy *gazdálkodni* kell, mint a tőke hagyományos elemeivel: az állóeszközökkel, a készletekkel, a pénzzel, az energiával, a nyersanyagforrásokkal. Gazdálkodni kell állami, vállalati és egyéni szinten egyaránt. A könyv példái látványosan bizonyítják, hogy az állami gazdaságpolitika manapság egyre inkább az intellektuális tőke kezelésének politikája, nevezük akár a technológiai transzfer támogatásának, műszaki fejlesztési politikának vagy oktatáspolitikának. Ha egy pillantást vetünk a *Világgazdasági Fórum* legújabb versenyképességi rangsorára, az élvonalban egy egész sor olyan országot találunk, amelyeket azt tett naggyá, az röptett a közelmúltban a lista elejére, hogy kiválóan gazdálkodtak az ezredvég legfontosabb erőforrásával, az emberi tudással.

Fontos tanulság ez hazánk számára is. Nyersanyagunk és pénzünk kevés van, ellenben – állítólag – okosak és képzettek vagyunk. A tudásbázisú világ egyedülálló lehetőségeket nyit meg számunkra a felzárkózáshoz – feltéve persze, hogy valóban megtanulunk az intellektuális tőkével gazdálkodni. Ma már az is nyilvánvaló, hogy a gazdaság fentebb vázolt átrendeződése több ponton elmélyíti a szakadékot a szegények és a gazdagok, a fejlettek és a fejletlenek között. Jó lenne ezt szem előtt tartva cselekedni, és tanulni mindazoktól, akik ezt jól csinálják.